

Kao najstariji pravni dokument o ljudskim pravima ističe se engleska *Magna Charta Libertatum* iz 1215. godine. Apsolutni vladar (Ivan Bez Zemlje) morao je priznati pravo građana da im sudi porota, kao i ograničenje vlasti pri uvođenju novih poreza. Monarh ta prava i ograničenja ne bi priznao bez prisile; dakle, podanici su se izborili za pismenu pravnu garanciju, koja je priznata prava dokazivala i štitila.

Ne treba zaboraviti da srednjovjekovna Hrvatska ne zaostaje za Europom, jer pravni dokument pod nazivom *Korčulanski statut* nastaje 1214. godine, dakle godinu dana prije *Velike povelje slobode* tadašnje Engleske. *Vinodolski zakonik* (1288) također svjedoči o istinskoj civilizaciji i pravnoj kulturi hrvatskoga naroda u ono vrijeme.

Slično je i u srpskoj državi, gdje *Zakonik cara Dušana*, iz 1349. godine jamči prevlast prava nad vlašću cara. U ovome kontekstu potrebno je spomenuti i *Budvanski statut*.

Svi nabrojani pravni dokumenti zapravo su zameci budućih deklaracija o ljudskim pravima, koje su na taj način povijesno uvjetovane. Istodobno, dokumenti svjedoče o vjekovnom ljudskom nastojanju da se pravo zaštititi od samovolje i tiranije tadašnjih svjetovnih ili crkvenih vlastodržaca.

Tijekom vremena, usporedo sa širenjem spoznaja, ideja o ljudskim pravima postala je predmet filozofskog proučavanja. Pripadnici škole prirodnog prava u XVI. stoljeću dali su svoj veliki doprinos. Osnivač škole Hugo Grotius (1583—1645) napisao je prvi prikaz cjelokupnog međunarodnog prava. Istoj školi pripadaju i drugi mislioci tog doba, kao Pufendorf, Locke i Hobbes. Jean Jaques Rousseau (1712—1778) prihvatio je neke ideje škole prirodnog prava, razvivši svoju poznatu ugovornu teoriju. Njegova rasprava o podrijetlu i temeljima nejednakosti ističe uvjerenje da postoji prirodno pravo, koje je jače od državnog prava. Ističe se ideja o jednakosti svih ljudi — uvjerenje koje proistječe iz spoznaje da su ljudi ravnopravni zbog toga što su ljudi. Ideja o jednakosti ljudi presudno utječe na pojavu deklaracija o ljudskim pravima, koje su stoga na opisani način također ideologijski uvjetovane.

Prve pravne odredbe o zaštiti građana u Engleskoj sadrži *Habeas Corpus* (1679), slijedi američka *Deklaracija o pravima čovjeka* te francuska *Deklaracija o pravima čovjeka i građanina* (1789). Sve deklaracije tog vremena karakterizira proklamacija slobode, jednakosti i ravnopravnosti građana pred zakonom. Deklaracije o ljudskim pravima unose se u prve ustave. To je slučaj sa američkim Ustavom, kojemu je 1791. do-

dana materija o ljudskim pravima. Također se na čelo francuskog Ustava (1791) stavlja spomenuta *Deklaracija o pravima čovjeka i građanina*.

Suvremenik tih zbivanja car Josip II u to vrijeme ediktom o toleranciji priznaje slobodu vjeroispovijesti, oduzimajući Katoličkoj crkvi status državne crkve. Kmetovima je priznata sloboda seljenja (patent o emancipaciji) a Josip II prvi ukida smrtnu kaznu. Sve se to događa na tlu koje, dakle, aktivno i ravnopravno pridonosi i sudjeluje u tradiciji i evoluciji ideje o ljudskim pravima.

Tzv. *Sretenski ustav* iz 1835. u tadašnjoj Srbiji izraz je nezadovoljstva naroda apsolutizmom kneza Miloša. Prema tome, ideja o ljudskim pravima i njihovoj pravnoj zaštiti nisu nepoznate narodima koji žive na području današnje SFRJ. Naprotiv, ti narodi su u tom smislu ravnopravni svim ostalim narodima Europe.

Zvuči nevjerojatno, ali i danas čuju se mišljenja da Ustav treba ukinuti. Jasno je da onaj koji to predlaže ne želi jednakost i slobodu među ljudima. Najbolji je primjer dokidanja Ustava za vrijeme monarhofašističke diktature kralja Aleksandra, kad su istovremeno dokinute sve slobode i sva prava.

Zaštita ustavnosti i zakonitosti

U ovom slučaju zanima nas zaštita proklamiranih prava i sloboda. Poznata su tri oblika zaštite:

1. zaštita ustavnim odredbama, što je najmodernije rješenje,
2. djelomično ustavna, a djelomično zakonska zaštita,
3. zaštita se postiže Zakonom, jer Ustav nema garancije.

Ustav SFRJ i Ustavi republika prihvatili su moderan način zaštite ustavnosti i zakonitosti. Međutim, kada je riječ o zaštiti sloboda i prava građana utvrđenih Ustavom, treba istaknuti da samo Ustav SRH (čl. 412) propisuje da Republički ustavni sud brine o njihovoj zaštiti. Dakle, Ustavni sud SFRJ te ustavni sudovi ostalih republika nisu nadležni za zaštitu ustavnih prava i sloboda. Jasno je međutim da Ustavni sud uvijek i svagda mora biti jamstvo zaštite. Spomenuta iznimna nadležnost Ustavnog suda SRH inače je nažalost vrlo usko određena. Izlaz iz toga jest promjena nadležnosti Ustavnog suda, no zasada nema inicijative. Posljedica opisanog stanja jest nemogućnost Ustavnog suda da štiti ustavnost i zakonitost te pravnu sigurnost onda kad su ljudska prava i slobode dovedena u pitanje. Proširivanje nadležnosti ustavnog sudstva u zaštiti ljudskih prava omogućava kompetentnu i nepristranu intervenciju. Naravno nepristranost sudstva podrazumijeva njegovu samostalnost i nezavisnost, koja je nespojiva sa institutom reizbornosti. Okolnost što su suci podvrgnuti reizbornosti jedan je od razloga koji bitno utječe na nezavisnost sudačke funkcije. A reizbor sudaca je ustavna odredba, koju očito treba izbaciti, kao što je nedavno bar formalno izbačen pojam »moralno-političke podobnosti« (čl. 230 Ustava).

Činjenica je također da ogroman broj upravnih akata (u Hrvatskoj se godišnje donosi više od 10 milijuna upravnih akata) nema organiziranu sudsku zaštitu. Često je riječ o egzistencijalnim pitanjima, kao što su način i uvjeti iskorištavanja zemljišta. Pogrešna politika na tom području ima kao posljedicu depopulaciju mediteranskog pojasa. Seljak ostaje

bez zemlje, koju mora ustupiti kapacitetima sumnjive perspektive.

Veliki poslovni promašaji nisu do danas dobili ocjenu suda, kao jedinog foruma koji odlučuje o odgovornosti. Ne postoji, naime, nikakav specijalni krivični zakon, jer su svi građani pred Zakonom jednaki. Postojeća organizacija stvarne nadležnosti različitih upravnih službi i organa očito pogoduje širenju korupcije, koja produbljuje nejednakost među građanima.

Svrha rasprave o ljudskim pravima danas

Ljudi žele živjeti sretno. Izmoreno čovječanstvo traži mir i sigurnost za sadašnje i buduće generacije. Ideologijska rješenja milom ili silom provodena nisu dala nikakve pozitivne rezultate. Umjesto mira ratuje se, umjesto bučno najavljene sreće vrijeđa se ljudsko dostojanstvo. Ideologije su se rađale i bile prihvaćene s nadom, da bi zatim nestajale prezrene. Spoznaja o tome upućuje na razmišljanje o istinskim vrijednostima, jer samo one mogu objediniti čovječanstvo u plemenitom nastojanju. Tu nema mjesta za ideologijsku uskogrudnost. Isključivosti ne može biti, jer je cilj zajednički svima. Postoji samo jedan uvjet o kojemu ovisi uspjeh — odgovornost prema drugima. Nitko nije slobodan ako ne poštuje slobodu i pravo drugoga. Nije moguće postići zaštitu prava pojedinca ili naroda ako se ona ostvaruje povredom prava i slobode drugih. Stoga je borba za ljudska prava i slobode danas jedini put u sretniju budućnost. Spoznaja o tome oslobađa od opterećenja i straha, a silu i prijetnju čini tragikomičnom i čovjeku neprimjerenom. Kada tako razmišljamo, tada više nema bojazni od vladavine mrtve materije, jer umjesto nje vlada živi duh istinske i svrhovite humanosti. Rasprava o ljudskim pravima, koja se svakodnevno gaze širom svijeta, ima cilj da stvori, razvija i jača osjećaj o ljudskom dostojanstvu i neprolaznosti ljudske osobe. To je način borbe protiv gluposti i laži. To je jedino sredstvo borbe protiv zla da ne rađa još većim zlom.

Prava i slobode prema Ustavu danas

Popis prava i sloboda prema važećem Ustavu iz 1974. proširen je u odnosu na prijašnja ustavna rješenja (1946. i 1953).

U prvu skupinu pod nazivom »Osobna prava i slobode« (to je skup najstarijih prava, koja redovito sadrže svi ustavi svijeta) ubraja se pravo na život, pravo na slobodu, pravo na jednakost i ravnopravnost, pravo na zaštitu integriteta čovjekove ličnosti. Svrha je proklamacije nabrojanih prava sputati svemoć države i njezinih represivnih organa. Riječ je o najvažnijim pravima, bez kojih sva druga prava dolaze u pitanje. Najčešće su ta prava negativno statuirana, jer zabranjuju nedopušten zahvat državnih organa. Nabrojena prava uključuju svakako i pravo na slobodu misli i opredjeljenja, slobodu vjeroispovijesti te slobodu znanstvenog i umjetničkog stvaranja.

Drugu skupinu predstavljaju tzv. politička prava i slobode, koja zajedno s nabrojanim osobnim pravima čine tzv. klasična prava i slobode. U skupinu političkih prava i sloboda ulazi sloboda štampe, udruživanja, govora i javnog istupa te sloboda zбора. Tu je i pravo na predstavke, inicijative i prijedloge. Jedno od najvažnijih političkih prava jest biračko

pravo. Ustav SFRJ iz 1974. navodi još jedno pravo, kojeg inače nema u svjetskoj ustanovi, a to je pravo na obaviještenost. Stoga je pravo na obaviještenost karakteristično upravo za ustavnost u nas. S obzirom da živimo u višenacionalnoj zajednici, opravdano je statuirana sloboda izražavanja pripadnosti narodu odnosno narodnosti, s čime je usko povezano pravo izražavanja nacionalne kulture te upotrebe svojega jezika i pisma.

Trećoj skupini pripadaju socijalno-ekonomska prava i slobode. Najznačajnije je pravo na rad, slobodu rada, uvjete rada, ograničeno radno vrijeme, odmor, osobnu sigurnost na radu te socijalno osiguranje. Ovdje se ubrajaju i pravo na obrazovanje, pravo na zaštitu zdravlja, stanarsko pravo, pravo majke i djeteta na posebnu zaštitu, pravo na zaštitu obitelji, pravo na pomoć i pravo na nasljeđivanje. Jamči se socijalna sigurnost boraca i vojnih invalida, a od novih prava uvodi se pravo na planiranje obitelji, pravo na zdravu životnu okolinu te pravo stranaca na azil.

Neka zapažanja o pojedinim pravima i slobodama

Zapaža se da ustavi nekih država ne sadrže odredbe o pravu na život. To je stoga što je pravo na život kao najelementarnije ljudsko pravo izvan svake sumnje, pa se smatra suvišnim unositi ga u Ustav. To pravo ne trpi nikakvih ograničenja, pa ipak Ustav SFRJ (čl. 175) statuirao to pravo zbog postojećih pravnih ograničenja, jer se za najteže oblike krivičnih djela iznimno može propisati smrtna kazna. Istodobno pravo na život nije zajamčeno nerođenom djetetu. Ono nema nikakva prava i ne priznaje mu se pravo na osobnost. Budući da je nerođeno dijete čovjek od časa začeća, bilo bi normalno očekivati da se ozbiljno razmisli o ustavnoj odredbi (čl. 191) koja utvrđuje pravo čovjeka da slobodno odlučuje o rađanju djece, kao da nerođena djeca nisu ljudi. Pogrešno se u pravnoj teoriji citirano pravo poistovjećuje s pravom na slobodno planiranje obitelji, jer ubojstvo nerođenih ne smatra se niti se može smatrati slobodnim i razumnim planiranjem obitelji. Osim toga, nije održivo da čovjek slobodno odlučuje o životu drugoga. Okolnost što se radi o vlastitom djetetu ništa ne mijenja na stvari. Ovdje sloboda jednoga znači smrt drugoga, dakle temeljito pogrešan pristup, pa ni rezultat ne može biti drukčiji. Svakodnevna praksa to potvrđuje. Stoga se može reći da nerođeni čovjek nema ni toliko prava i nade koliko ima najteži zločinac, za kojeg Zakon uvijek predviđa i povoljniju alternativu. Zbog svega se toga ustavna formulacija smatra poreknućem elementarnog ljudskog prava na život.

Pravo na jednakost (čl. 154) nezaobilazno je klasično ustavno pravo. S tim u vezi zajamčena je sloboda misli i opredjeljenja (čl. 166 Ustava), kao i pravo građana da u sredstvima priopćavanja objavljuju svoja mišljenja (čl. 167 Ustava). I ovdje je presudna spoznaja o istovjetnim pravima drugih. Razložno je stoga istaknuti odredbu (čl. 153 Ustava) u vezi s ograničenošću prava i sloboda jednakim pravima i slobodama drugih. Postoji također ustavna odredba o ograničenju prava i sloboda »utvrđenim interesima socijalističke zajednice«, što nije prikladno. Radi se o ljudskim pravima i slobodama, koje nipošto ne mogu biti opasnost za interese zajednice. U tom smislu valja umjesto o ograničavanju razmisliti o realizaciji i zaštiti prava. Ne postoji, naime, nikakva otuđena socijalistič-

ka zajednica, izvan interesa vlastitih članova. Stoga je jedino mjerilo ograničenja osobna odgovornost. Mišljenje međutim može biti vrednovano tek u slobodnom i tolerantnom dijalogu. Pluralizam mišljenja dakle poštuje Ustav. Danas je riječ o tome da li sloboda misli i opredjeljenja podrazumijeva slobodu utjecaja na društvena zbivanja. Smatra se besmislenim iznositi mišljenja i uvjerenja bez nade da će biti prihvaćena. U posljednje vrijeme pojedinci ističu da je to borba za vlast. Stoga se postavlja pitanje da li je nastojanje oko ljudskih prava borba za vlast? Odgovor je potvrdan ako se vlast protivi ostvarenju zajamčenih prava ili ih ne štiti. Opravdanost takve borbe nitko razuman ne može poreći. Jasno je stoga, da postojeći pluralizam ideja podrazumijeva i iziskuje pluralizam utjecaja na društvena zbivanja. Te i takve istine nitko se ne treba bojati, a još manje svoj negativan odnos opravdavati navodnom opasnošću.

Pobornici negativnog odnosa i danas smatraju da u vezi s inkriminacijom kriv. djela neprijateljske propagande iz čl. 133 KZJ (tzv. verbalni delikt) ne treba mijenjati ništa. Poznato je da se prijedlog za modifikaciju obilježja ovog djela već nalazi pred Skupštinom SFRJ. Također je poznato da su neki osuđeni za to krivično djelo otpušteni s izdržavanja kazne. U formalnom i zakonskom pogledu ništa se nije promijenilo i svjedoci smo da se i danas podnose prijave i vode novi kriv. postupci zbog delikta mišljenja. Država se teško odriče prokušanog sredstva represije. Ne treba zaboraviti da su mnogi, pa i pravni teoretičari, godinama pronalazili najrazličitija opravdanja za opstojnost djela neprijateljske propagande, utuvljujući nakaradna shvaćanja u glave svojih studenata. Sve je to pridonijelo okoštavanju i zakrećenju misaonog procesa, pojedinačno i kolektivno. Strukturalni djelbenici mentalno su zakočeni i nesposobni stoga preuzeti odgovornost za ono što donose nove ideje. Iz toga proizlazi da je zajamčena sloboda mišljenja i opredjeljenja prazno slovo na papiru dok postoji krivična odgovornost za iznošenje mišljenja.

Na području ustavne slobode izražavanja nacionalne pripadnosti (čl. 170 Ustava) potrebno je razjasniti zbivanja u praksi. Svakom građaninu jamči se sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti, upotreba svojeg jezika i pisma. Ravnopravno se tretiraju građani koji nemaju osjećaj pripadnosti nekom narodu ili narodnosti. Jasno je da se osjećaj nacionalne pripadnosti ne iscrpljuje davanjem podataka pri popisu pučanstva. A u životnoj praksi često se poistovjećuje nacionalno sa nacionalističkim, što stvara neizvjesnost i nesigurnost građana. Pojedinaac zaključuje, da je opasno izraziti nacionalni osjećaj da ne bi bio proglašen nacionalistom. Dakle, treba naglasiti da tu slobodu krši svaki koji iskazivanje ili neiskazivanje nacionalne pripadnosti ili kulture etiketira kao nacionalizam ili, protivno tome, kao unitarizam.

Zbog lošeg pristupa i mistifikacije društvo se počinje dijeliti na nacionaliste i one druge, iako u većini nacionalizma nema. Danas se posebno teško doživljavaju posljedice manipulacije nacionalnim osjećajem građana. Prijeko je potrebno ponoviti misao da nema sreće među ljudima bez uzajamnog poštivanja svih prava i sloboda.

Isto je sa slobodom vjeroispovijesti (čl. 174 Ustava). U javnosti je uobičajeno nazivati klerikalcem onoga tko javno izražava svoje vjersko uvjerenje. Razumljivo je da sa klerikalcem nitko neće zajedno, pa su na taj

način iz sfere utjecaja izbačeni mnogi vjernici. A sve to usprkos izričitu slovu Ustava (čl. 154) o zabrani diskriminacije na vjerskoj i drugoj osnovi. Vjernik ne želi biti proglašen klerikalcem. On podržava ideju o posvemašnjoj odvojenosti države i crkve, zauzimajući se za poštivanje privatnosti svačijeg vjerskog uvjerenja. Traži se ravnopravnost s osobama ateističkog nazora. Prema tome, vjernici žele aktivno sudjelovati i utjecati na društvena zbivanja, *ali ne zato što su vjernici*. Oni ne žele biti građani drugog reda i pristati na činjenicu da su im funkcije u društvu nedostupne zato što su vjernici. Takvo stanje nije održivo jer pasivizira velik dio stanovništva u državi. Uočavanje problema samo je pola puta do njegovog rješenja. Izlaz je, kao i uvijek, u javnom priznanju istine. Na tom području mora, prije svega, proraditi mehanizam zaštite ustavnosti. Tada će prestati dugogodišnje prebrojavanje polaznika vjeronauka od osnovne škole do fakulteta, a funkcije i rukovodeća radna mjesta bit će dostupna sposobnim građanima koji žele pridonositi općoj dobrobiti, neovisno o tome jesu li vjernici ili nevjernici.

Sloboda kretanja (čl. 183 Ustava) danas je aktualna tema. Nedefiniranost odredaba o zaštiti javnog poretka te interesa obrane zemlje razlog su opstojnosti zastarjele i danas neprihvatljive odredbe zakona o putnim ispravama (Sl. 1. br. 30 od 29. 06. 79.). Poznato je da svakom građaninu može biti uskraćeno pravo na putnu ispravu voljom upravnog organa, koji nije dužan saopćiti razloge. Znači, sloboda kretanja ovisi o mišljenju upravnog organa, a građaninu je uskraćeno pravo da dozna čime je negativno mišljenje uvjetovano. Pravna zaštita u takvom slučaju samo je formalna.

Suradnja s međunarodnim udruženjima za zaštitu ljudskih prava i sloboda nije novost. Naprotiv, već iz teksta *Opće deklaracije o pravima čovjeka* proistječe obveza država članica OUN da u suradnji s tom organizacijom postignu unapređenje općeg poštovanja čovjekovih prava i osnovnih sloboda te njihovo obdržavanje. U skladu s pravom na informiranje, građani žele znati što znači i kako se ostvaruje spomenuta obvezna suradnja na međunarodnom planu. Posebno je važno znati kakvi su rezultati suradnje u proteklom vremenu. Stoga je nužno prikupljanje podataka o kršenju ljudskih prava i sloboda te izvještavanje o rezultatima takvih istraživanja. Nakon toga razložno je poticati inicijativu za zaštitu ustavnosti i zakonitosti te primijeniti sva raspoloživa pravna sredstva za svladavanje eventualnog otpora takvoj aktivnosti, bez obzira odakle dolazi.

HUMAN RIGHTS IN THE CONSTITUTION

Summary

The author briefly refers to the earliest legal documents in the world and in the southern Slavic nations on the subject of human rights. The safeguards of legality and constitutionality in Yugoslavia and Croatia are discussed as well as the meaning of the terms »rights« and »freedoms« in the Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and in the Constitution of the Republic of Croatia. The author criticizes certain legal and constitutional provisions pertaining to safeguards for life, freedom, political activity and religious freedom and proposes that such provisions be amended or repealed.